

Arhe XVIII, 36/2021

UDK 111.1

81'37

2-264

DOI <https://doi.org/10.19090/arhe.2021.36.73-97>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

АНА МИЉЕВИЋ¹

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

ОДРЕЂЕЊА ИЗВОРНОГ ЗНАЧЕЊА *PHYSIS*-А КАО ПРОБЛЕМ ОНТОЛОГИЈЕ

Сажетак: Питање изворног значења *φύσις*-а поставља се зарад наше властите онтолошке позиционираности, зарад савремености у којој и којом битно *јесмо*. Овај рад стога испитује семантику корена *φύσις*-а, хеленску основу *φν-*, и одатле могућу везу са *εἶναι*. Уколико значења *φύσις*-а, с обзиром на етимолошку основу речи, леже између *раста*, *подстицања на раст* и *бивствовања*, поставља се питање раслојавања значења у његовој употреби у песништву. У раду се испитује дата вишезначност кроз однос *θεῖον*-а и *φύσις*-а. Издвајају се три момента овог односа која су присутна у митском мишљењу: козмо-теогонијски, логосно-виталистички и етосно-вредносни. Теза је да се са ових хриди митског *φύσις* може сагледати у свом изворном значењу као *(з)бивање којим биће јесте*. Теза се испитује на примеру значења *φύσις*-а у Хомеровој *Одисеји*.

Кључне речи: *physis*, онтологија, митологија, семантика, Хомер

φύσις δὲ καθ' Ἡράκλειτον κρύπτεσθαι φιλεῖ.

DK22 B123

Из обзора Хераклитове мисли израња упитаност над изворним значењем *φύσις*-а. Како тада у Јонији, где је појам рођен,²

¹ Е-mail адреса ауторке: anamiljevic@ff.uns.ac.rs

² Најранији забележени појам *φύσις*-а налазимо управо у Хераклитовим фрагментима. О значењу идиома *φιλεῖν* + у јонском дијалекту и могућој персонификацији „природе“ у DK22 B123 видети код Graham, D. W.,

тако и данас, „модернима“, измиче оно шта је *φύσις* према свом битном одређењу. На који год начин питали, а модерни питају другачије, рекло би се спољашње, у последња два века доксографски, историјски, културолошки, лексички etc., већ спрам тог упитаног проналасе да значење *φύσις*-а на датој разини није потпуно, слуте у њему нешто недоречено, наиме, да *φύσις при себи нешто још скрива*. И сами *затајимо* оно што у овом појму слутимо.³ Јер оно, *зашто* питамо за хеленски појам *φύσις*-а, шта је сврха нашег обраћања античкој епохи, јесте готово извесно, али најчешће прећутано. Наиме, ми питамо зарад нас самих, зарад наше властите онтолошке позиционираниости, зарад савремености у којој и којом битно *јесмо*. Стојећи пред понором небића, ми савремени питамо о хеленском поимању *φύσις*-а. Тако и једино тако наше питање јесте из саме ствари. У захтеву за објективношћу при испитивању појма *φύσις*-а, апоретичност лежи у томе што се исходиште хеленског разумевања *φύσις*-а појављује као савременост, из које се потом пита о проблему његовог изворног одређења. Наш задатак овде није и не може бити изналагање еупорије у захтеву за објективношћу, већ осветљавање дијалектике појма *φύσις*-а, којом се појам обнавља и питано опетуге.⁴

ПОРЕКЛО РЕЧИ *PHYSIS*

Расправе око етимологије и семантике појма *φύσις* су у последњем веку веома бучне. Почеле су, чини се, са Барнетовим делом *Рана грчка филозофија* и ставом да *φύσις* у V веку п.н. ере

„Does Nature Love to Hide? Heraclitus B123 DK“, in: *Classical Philology*, 98, 2003, pp. 175-179.

³ Хеленски глагол *κρύπτω* којег проналазимо у наведеном Хераклитовом фрагменту, може значити већ према својим облицима (*med.*) *при себи нешто скривати*, или (*akt. tranz.*) у пренесеном смислу *затајити, прећутати*. Видети у: Gorski, O., Majnarić, N., *Grčko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., str. 241.

⁴ Наиме, као бесконачно поновљено питање како је мишљено у Z књизи Аристотелове Метафизике (*Met. Z 1028b 2-5*).

означава оно што је у промени стално и непропадљиво, „од чега је свет сачињен“⁵, а против чега је устао Хејдел у свом раду *Περὶ Φύσεως* тврдећи да *φύσις* превасходно значи *раст*, *процес раста* или *његов резултат*⁶. Аутори који су у наредним деценијама заузели, ако ништа друго а оно у главним обрисима, једну или другу страну, проширили су њихову аргументацију.

Према већини истраживача етимолошко порекло именице женског рода *φύσις* лежи у глаголу *φύομαι*.⁷ У *An Intermediate Greek-English Lexicon*-у Лидел-Скота се за основу *φύσις*-а узима презент индикатив актива овог глагола који гласи *φύω*,⁸ дакле, са кратким вокалом и чини се углавном прелазног значења у употреби у Хомеровим еповима. Према Мајнарићу и Горском значење глагола *φύω* као транзитивног глагола се креће од *родити* до *производити*, *учинити нешто да расте*, а у примеру из *Илијаде* (II. 6, 149)⁹ као

⁵ Barnet, Dž., *Rana grčka filozofija*, prev. B. Gligorić, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004, str. 20. Група аутора који у мањој или већој мери стоје на страни Барнета и његовог тумачења *φύσις*-а као бића или штавише бивства, придружују се још Поленц, Лавцој, Кирк, Гатри, Холверада, и у само начелно, у главним цртама: Лебедев, јер заузима став контра Барнета поготово када је реч о Пармениду, а слично Гатрију; Жмуд код Питагороваца као све што доспева у бивствовање према поретку.

⁶ Heidel, W., A., “*Περὶ Φύσεως*. A Study of the Conception of Nature among the Pre-Socratics”, in *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, 45, 1910. Бирдли, Вудбриц, делом Патцер, Хајниман, Жмуд (код Емпедокла и Парменида) слажу се са Хејделом да *φύσις* првенствено означава *постанак*, *рађање* и *раст*, дакле да има условно процесуално значење.

⁷ Штавише и Барнет истиче да никада није довео у сумњу понуђену етимолошку основу. (Barnet, Dž., *Rana grčka filozofija*, str.425.)

⁸ Liddell, H. G., Scott, R. *An Intermediate Greek-English Lexicon*. Преузето са сајта:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0058%3Aentry%3Dfu%2Fsis>

⁹ Истичемо да ово није честа употреба, али је треба нагласити. Стихови II. 6, 149: *ὥς ἀνδρῶν γενεή ἢ μὲν φύει ἢ δ' ἀπολήγει* (*Tako i ljudi jedni dosp'jevaју, a drugi ginu.* прев. Maretić) показују опозицију *φύει* и *ἀπολήγει* која ће се понављати и у пресократској филозофији, нарочито код Парменида и у првим стиховима Емпедоклове поеме *Φυσικά*.

непрелазан може значити *постајати*, *расти* или *потјецати*.¹⁰ Проналазимо га у старини једнако као и код трагичара нпр. Еурипида¹¹ или у Софокловом *Едину* (у 436. стиху) и *Антигони* (у стиху 647), те у многим другим примерима, па отуда и бројна значења овог глагола које Лидел-Скот наводе, а која ћемо ми сврстати у два основна:¹²

1. Са основним значењем „производити, произносити“ (eng. *bring forth, produce, put forth*) од ког глагол *φύω* транзитивно, у презенту, футуру или аористу има изведену семантику која упућује на узроковање развоја, те тако значи „родити, створити, изазвати, породити“ (eng. *beget, engender*) у Еурипидовим *Феничанкама* у 869. стиху или *Хелени* у 87. стиху, затим „развој појединаца/јединки спрам раста његових делова“ (eng. *...of individuals in reference to the growth of parts of themselves*) као код Херодота у 104. реду осмог поглавља, код ког такође лежи и метафоричко значење „произвести високо мишљење о себи“ (eng. *get glory or to form a high opinion of oneself*) у 5. поглављу 91. реда, а које је употребио и Софокле у *Антигони* на горе поменутом месту;

2. Са значењем „расти, ницати, напредовати“ (eng. *grow, wax, spring up, forth*). За биљни свет, и особе најчешће у аористу са значењем „бити по/рођен“ (eng. *to be begotten, born*) у Есхиловом *Окованом Прометеју* 27. стиху, затим значење „постати“ (eng. *become*) у Софокловом *Φιλοκτήτης*-у (558), потом у истом делу (стих 88.) као и *Антигони* (888) стоји употреба у смислу „бити обликован или предиспозициониран од стране природе да се дела на савим одређен начин“ (eng. *to be formed or disposed by nature to do so and so*), док је у Еурипидовој *Медеју* (у 928. стиху) смисао глагола „бити по природи склон“ (eng. *is by nature prone*).

¹⁰ Gorski, O., Majnarić, N., *Grčko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., str. 449.

¹¹ Euripides, *Βακχαι*, 651.

¹² Видети у: Liddell, H. G., Scott, R. *An Intermediate Greek-English Lexicon*. Преузето са сајта:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3Dfu%2Fw>

Не само у етимолошком смислу, већ семантички глагол *φύομαι*, *φύω*, упућује на градивну основу *φυ-*, а њену велику продуктивност и бројне изведенице показао је Фриск у свом *Griechische ethymologische Wörterbuch*, где поред основних значења глагола *φύομαι*¹³ наводи и из глагола изведене именице међу којима је и *φύσις* као еквивалент немачком *Wuchs*, *Beschaffenheit*, *Abstammung*, *Natur*, *Wesen*. Према Фриску, присутне форме глагола *φύομαι*, па и од њега изведене именице, настале су од примарног непрелазног облика аориста *ῥῥναι*, *ἔῥῥν* укључујући и веома старе облике перфекта. Сходно томе и изведеницу *φύσις* би требало разумети кроз овај облик, посебно ако тражимо еквивалент за хеленску основу *φυ-* у индо-европском корену *bhū-*, који носи значење *бити*, *постати*, али и *потицати на развој*. Фриск тврди да: *Zum Aorist ἔφῥ stimmt ganz aind. á-bhū-t „er wurde“: idg. *é-bhū-t. Dazu noch aksl. Aor. 2. u. 3. sg. by, alit. bu, lat. fui (alat. fui) usw.*¹⁴ То указује да у творбеном смислу за читав низ именица изведених од глагола *φύομαι* може да се повуче паралела у групи индо-европских језика, од којих су за наш рад значајне две: прва је поменута латинска основа перфекта *fū-* глагола *бити*, а друга старословенски аорист *бы* 2. и 3. лица једнине. Оба примера показују да индо-европски корен чува етимолошку, а видећемо и семантичку, сродност *φύσις*-а са групом апстрактних именица, а које су, када је реч о српском језику, произашле из корена *би-*. Многе од њих припадају нашој филозофској и теолошкој терминологији као нпр. *биће*, *бивање*, *бивствујуће*, *бит*, *бивствовање*, али и *јестање*, *јестаство*, *суштина* etc. При том је важно истаћи да су се сва рачвања из индо-европског у посебне облике појединачних језика

¹³ Према Фриску, непрелазна значења овог глагола која често стоје уз префиксе *ἐκ-*, *ἐπι-*, *περι-* etc. су: *wachsen*, *entstehen*, *werden*, док су за прелазни облик понуђене немачке речи: *wachsen lassen*, *erzeugen*, *hervorbringen*. За даљи семантички развој интресантни су посебно значења глагола у перфекту и аористу која Фриск преводи са *von Natur geschaffen*, *beschaffen sein*, *da sein*. (Frisk, H. *Griechische ethymologische Wörterbuch*, Band II, Heidelberg, 1970, S. 1052.)

¹⁴ *Ibid.*, S. 1054.

према Фриску развијала упоредо, а независно једна од других, јер то додатно, упућује на семантичку паралелу између *φύσις* и наведене групе термина.¹⁵ Стога, Барнетово инсистирање на томе да је хеленска основа *φυ-* еквивалент енглеског *be* и да нема у сваком смислу семантику коју је носио глагол *φύομαι* у непрелазном смислу, дакле са дугим вокалом у значењу *расти*, треба разумети из контекста дате аргументације.¹⁶ Кирк се изгледа слаже са Барнетом у погледу значења глагола *φύομαι*, иако истиче да Барнет грешни када *φύσις* одређује као *тварно почело* (енг. *stuff*). Наиме, он сматра да је *расти* (енг. *grow*) изведено значење овог глагола и да

¹⁵ Важно запажање Фриска следи једнакости које постоје у групи индо-европских језика: “Die Nomina steuern mehrere Gleichungen bei, die aber wegen der abweichenden Bedeutungen in mehereren Fällen eher als Parallelbildungen denn als Vertreter indogermanischer Grundwörter zu betrachten sind: *φῦμα* „Gewächs, Geschwulst“ = aind. *bhūta* „Erde, Welt, Wesen“, alb. *bimë* „Pflanze“ (Mann Lang. 26.386) (срп. *биље*, прим. А. М.); *φῦτόν* „Gewächs, Pflanze“ = lit. *būtas* „Haus“, air. *both* „Hütte“, alle mit kurzem *ū* gegenüber den langvokalischen aind. *bhūtām* n. „Wesen, Geschöpf, die vergangene Zeit“, slav., z. B. russ. *byt* „Wesen, Lebensart“; *φύσις* „Wuchs, Beschaffenheit, Natur usw.“: aind. *bhūti-*, *bhūti-* „Wohnlergehen, Wohlfahrt, Kraft, Reichtum“ (vgl. Porzig Satzinhalte 333f.)“ Ibid. S. 1053, 1054. *Именице дају неколико једначина, али их због различитих значења у неколико случајева треба сматрати паралелним творевинама, а не представницама индо-европских основних речи: φῦμα 'Gewächs, Geschwulst' = aind. bhūta n. 'земља, свет, бивство', alb. bimë 'биљка' (Mann Lang. 26, 386); φῦτόν 'биље, биљке' = lit. būtas 'кућа', air. both 'јазбина', све са кратким ū насупрот дугом самогласнику aind. bhūtām n. 'бивство, створење, прошло време', слав., нпр. руски 'бивство, начин живота'; φύσις (-ŷ-) 'раст, структура, природа итд.': aind. bhūti-, bhūti- 'благодат, благостање, снага, богатство' (упор. садржај реченице Porzig 333 f.). (прев. аут.). Стога, Фемић-Касапис добро примећује да коренска сродност хеленског *φύσις*-а и словенског инфинитива *būti* у семантичком смислу значи да „све оно што бива, што јесте, што постоји, тим својим постојањем саопштава да у самој ствари *расте, развија се.*“ Фемић-Касапис, Ј., *Порекло термина φύσις, οὐσία ὑπόστασις и њихов семантички развој од најранијих помена до црквених отаца*, ПБФ, Београд, 2010, стр. 10.*

¹⁶ Barnet, Dž., *Rana grčka filozofija*, str. 425. Према Барнету *φύσις* је готово еквивалентан *ἀρχή*-у.

The root *φν*- simply implies existence, and the broad general sense of *φύσις*, from which all specialized sense are derived, is essence or nature, the way a thing is made and, what is at times connected with this, the way it normally behaves.¹⁷

При том треба имати на уму да је највероватније на делу одсуство диференције значења унутар појма *φύσις*-а, јер су за Талеса, каже Харди, *Werden und Sein noch begrifflich zusammen* и то првенствено као *φύσις*¹⁸, упркос корену *φν*- из ког је именица настала или управо стога.

Поменуто разлику у пореклу и значењу изведеница, а отуда и именице *φύσις*, из глагола *φύω*, а спрам дужине вокала, имплицитно даје и Аристотел у појмовнику Δ књиге *Μεταφυσικε*. Аристотел наине, прво примећује да је један од начина говора о *φύσις*-у, говор у смислу *постанка онога што расте (раслина)* упућујући на дуг вокал у изговору речи *φύσις*. У коментару Ладановог превода овог одељка Радин каже да је етимолошка основа речи *φύσις*, глагол *φύεσθαι* чији облици дају дуг вокал *υ*,¹⁹ а чини се да Аристотел упућује на везу између *φύεσθαι (расти)* и *φυτόν (оно што израста, биљка)*: *φύσις λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ἢ τῶν φυομένων γένεσις, οἷον εἴ τις ἐπεκτείνας λέγει τὸ υ*²⁰. Веза пак није нужна, јер Аристотел очигледно мисли да је за јасност и доследност у овом разумевању *φύσις*-а потребна измена саме речи, као кад би сама реч *φύσις* била изговорена са дугим вокалом. Присутна суздржаност у одређењу

¹⁷ Kirk, *Heraclitus. The Cosmic Fragments*, Cambridge University Press, 1954, p. 228. „Корен *φν*- једноставно имплицира постојање, а широк општи смисао *φύσις*-а, одакле произилази сваки посебан смисао, јесте бит или природа, начин на који је ствар направљена и, оно значење које се са тим повремено повезује, начин уобичајеног понашања.“ (прев. аут.)

¹⁸ Hardy, E., *Der Begriff der Physis in der Griechischen Philosophie*, Erster Teil, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1884, S.14. *Постанак и биствовање (су) појмовно још заједно.*(прев. аут.)

¹⁹ Aristotel, *Μεταφυσικα*, прев. Ladan, T., Globus, Zagreb, 1988, str. 112.

²⁰ Arist. *Met.* Δ 1014b 15-16. Преузето са сајта:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.005>

φύσις-а преко глагола *φύεσθαι* и наглашавање да је то значење условљено могућом етимологијом, показује да оно није потпуно јасно и подразумевано значење у хеленском свету, у коме је због промене фонемских структура у језику коренски основ речи често био магловит и непрепознатљив.²¹ И према Лавцоју је како етимолошка повезаност, о којој је реч, тако и она семантичка из ње изведена, могућа тек као секундарна:

... there is no safe inference from the meaning of *φύομαι* to that of *φύσις*, even where they happen to occur near one another in the same writer. The prevailing usage of *φύομαι* kept relatively close to the literal sense of 'to be born,' 'to be originated'; while by far the most frequent usage of *φύσις* in all classes of writers of all periods is in the highly developed sense which I have mentioned, - a sense developed out of a secondary meaning of *φύομαι*, 'to be of such and such a sort by birth,' or 'innately'.²²

На крају, чини се да ни сама етимолошка веза између *φύεσθαι* и *φύσις*-а није тако очигледна и непосредна ни за Аристотела.²³

Φύσις кроз одређење *φουμένων γένεσις*, међутим, не означава тек етимолошку везу између *φύεσθαι* и *φύσις*-а иако нас на њу Аристотел на овом месту у *Μεταφισιци* имплицитно упућује. Наиме, ствар стоји другачије са семантичким односом *φύσις*-а и *γένεσις*-а, и њега треба испитати, не само у Аристотеловој филозофији, већ и у префилософском контексту разумевања *φύσις*-а.

²¹ Steintal, H., *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römer, mit besonderer Rücksicht auf die Logik*, Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1883, S.24-36.

²² Lovejoy, A. "The Meaning of *Φυσις* in the Greek Physiologists", in: *The Philosophical Review*, 18, 1909, p. 375. „...не постоји сигуран пут од значења *φύομαι* и до значења *φύσις*, чак и тамо где се код истог писца случајно употребљавају један уз други. Преовлађујућа употреба *φύομαι* дата је релативно близу смисла 'бити рођен', 'настао'; док је најчешће коришћена употреба *φύσις*-а код свих класичних писаца у свим периодима у високо развијеном смислу који сам већ поменуо, – смислу који је произашао из секундарног значења *φύομαι*, 'бити такве и такве (сасвим одређене) карактеристике по рођењу', или 'урођен'". (прев. ауто.)

²³ Barnet, DŽ., *Rana grčka filozofija*, str. 427;

Јер између φύσις-а и γένεσις-а, постоји битна разлика, дата спрам самосвојствености бића које се рађа или постаје, тј. с обзором на бивство у смислу рода. Тако је и етимолошка основа γεν- у хеленском језику, како је то Патцер показао, везана за род животиња, одакле γένεσις носи семантику рађања, што се не може према њему тврдити за корен φυ- који изворно упућује на *биље*: *Die Pflanze ist dementsprechend der gesuchte Urbereich der Wurzel φυ- und das Hervorbringen oder Wachsen die in dieser Wurze angesprochene Urerscheinung.*²⁴ Φύσις према томе не може да значи исто што и γένεσις како то поједине интерпретације нуде или доводе у битну семантичку везу. Φυομένων γένεσις у одређењу φύσις-а би могло значити бивање бића рађањем, бивање бића које рађајући се узраста до пуноће свога битисања.²⁵

С друге стране, могући разлог за Аристотелову суздржаност када је реч о етимолошкој основи φύσις-а проналазимо у хеленском глаголу φύειν у коме према Патцеру лежи корен значења φύσις-а у смислу резултата раста и развоја, али не и у смислу самог процеса који до резултата доводи. Према тој семантици глагола φύειν, тврди Патцер, и φύσις носи семантику немачког *Sein* (бивствовање). Појачавању тог значења доприноси и наставак -σι, који чува градивну везу са τὸ εἶναι.²⁶ Интересантно је да за Холверду сама етимологија φύσις-а лежи у τὸ εἶναι и мимо суфикса, а глаголи попут

²⁴ Patzer H., *Physis: Grundlegung zu einer Geschichte des Wortes*, Steiner, Wiesbaden, 1993, S. 10. Сасвим је опречног мишљења Хејдел према коме се φύσις у свом основном значењу *раста* подједнако односи на раст и животиња и биљака. (Heidel, W., A., “*Περὶ Φύσεως. A Study of the Conception of Nature among the Pre-Socratics*”, p. 98.)

²⁵ Ово је, наравно, тек изведена и с обзиром на целину Аристотеловог појмовног корпуса могућа интерпретација датог места у *Μεταφυσικῶν*, јер упућује и на процес и на његово усврховљење у довршености (крају/результату) и први је мисаони корак који води ка појмовном пару δύναμις – ἐνέργεια.

²⁶ Фриск наводи да је творба забележеног новог облика аориста φύσαι, ἔφασα, одвијала према моделу ἔστην. (Frisk, H. *Griechische ethymologische Wörterbuch*, Band II, Heidelberg, 1970, S.1052) О суфиксу -σι видети више у Фемић-Касапис, Ј., *Порекло термина φύσις, οὐσία, ἰπόστασις*, стр. 10.

φύειν и φύομαι су тек секундарног порекла и нису евидентан етимолошки корен φύσις-а.²⁷

Из наведеног се читује да постоје, како међу класичним филолозима тако и међу историчарима филозофије, не само неслагања око порекла и значења речи φύσις, већ да постоји спор и око саме семантике глагола φύειν, φύομαι, φύεσθαι. Стога се чини, да се суочавамо са бројним и неразмрсивим апоријама, уколико значење φύσις-а вежемо за семантику његове етимолошке основе φύομαι, што у прелазном што у непрелазном виду, тим пре што φύσις у свом распону значења има шири обим од онога што нам се понуђеном етимологијом намеће. Треба, међутим, нагласити да тешкоћа у коју смо запали није садржана у самој лексици, већ у нашој навикнутости да мислимо у категоријама које не припадају хеленском дискурсу, а када је реч о хеленском поимању φύσις-а, то пре свега значи, да апорија којом смо сапети при покушају његовог

²⁷ У полемици са Бридслијем и Патцером, а у уводу своје дисертације, Холверда каже: „Quod ad dispositionem attinet: in perpendendis locis quos collegi, magis atque magis miratus sum quod identidem idque quidem diversissime adhibita vox φύσις verbo 'esse' respondet. Sic paulatim inductus sum, ut principalem vocis φύσεως significationem τὸ εἶναι putarem. Quo facto mox sponte se obtulit divisio tripartita. Verbum enim εἶναι, cum copulative tum absolute adhibetur, praeterea τῷ δοκεῖν opponi potest. Cum vocem quae est φύσις in eadem tres partes se findere appareret, his singulis deinceps singula capita tribui. Nonnullas tamen significationes huic significationi principali subiungi non posse apparuit utpote quae arte cum verbo φύειν (с. q. φύεσθαι) cohaereant.“ Holwerda, D., *Commentatio de vocis quae est ΦΥΣΙΣ VI atque usu praesertim in graecitate Aristotele anteriore*, Groningen, 1955, 1.7. „Што се тиче диспозиције: промишљајући места (делове текста, прим. аут.) која сам прикупио, изнова сам се чудило колико реч φύσις и на како све различите начине одговара речи „бити“. Тако сам временом био подстакнут главном речју φύσεως да размотрим значење τὸ εἶναι. Након што сам то учинио, троделна подела се наметнула сама од себе. Јер реч εἶναι било у копулативној или апсолутној употреби такође, може бити антитеза τῷ δοκεῖν. Уколико се реч φύσις унутар себе подели на иста три дела, утолико постоји паралела у додељивању свакој целини (значења) одговарајућег дела. Испоставило се да се главном значењу не могу доделити нека значења, управо јер су уско кохерентна са речју φύειν (с. q. φύεσθαι).“ (прев. аут.)

разумевања лежи у нашем опетовању о истозначности *φύσις*-а и *природе* у нововековном смислу. Та привидна истозначност је последица низа метафизичких редукција, које је мишљење баштинило вековима.

У *Уводу у Метафизику* Хајдегер наглашавајући да наш истински однос према стварима *присуствује* (постаје и јесте) у језику, поставља питање шта је истинско значење хеленског глагола *φύειν*, уколико је он корен именице *φύσις*. За Хајдегера *расти* (нем. *wachsen*) означава појавност/присуство бивања, али не у смислу у ком субјекат опажа на неком појединачном објекту оно што се као ново показује кроз промену, раст и развој неке ствари, а која стоји у мноштву других феномена. *Φύσις* одатле није укупност природне промене спрам које се ми на спољашњи начин односимо. Напротив, *Die φύσις ist das Sein selbst, kraft dessen des Seinde erst beobachtbar wird und bleibt.*²⁸ Речју, на основу *φύσις*-а као бивствовања, треба разумети глагол *φύειν*, јер у супротном он остаје за наше мишљење неприступачан и лишен свог изворног смисла. *Расту*, *φύειν*, отуда је самоизношење бивствовања бића, а не тек појавна промена на стварима или начин у којем се појединачно биће на спољашњи начин субјекту даје у опажају.

Из хеленског одношења спрам бивствовања, из њиховог искуства света, произилази именовање *φύσις*-а као бивствовања, кроз који се потом у мишљењу пројављује само бивање бића бићем.

Die Griechen haben nicht erst an der Naturvorgängen erfahren, was *φύσις* ist, sondern umgekehrt: aufgrund einer dichtend-denkenden Grunderfahrung des Seins erschloß sich ihnen das, was sie *φύσις* nennen mußten.²⁹

²⁸ Heidegger, M., *Einführung in die Metaphysik*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1983., S.17. „*Φύσις* је бивствовање **само**, дејством којег биће тек постаје и остаје опажљиво.“ (прев. аут.)

²⁹ Heidegger, M., *Einführung in die Metaphysik*, S. 17. („Грци нису тек искушавали шта је *φύσις* кроз природне процесе, већ обрнуто: на основу песничко-мисаоног искуства бивствовања за них се отворило оно што су морали да назову/именују *φύσις*.“ прев. аут.)

Уз претпоставку да семантика глагола *φύομαι* заиста указује на изворно одређење *φύσις-а*, Хајдегерово разматрање представља својеврстан искорак из редукција које су, оно што је хеленски *φύσις*, довеле до подразумеваног контекста *природе*. У том смислу, разумети сам глагол из онога што је означено као могуће одређење појма не представља догматски пут мишљења, већ дијалогски моменат као захтев да се чује оно што саопштава хеленска епоха. У складу са тим захтевом, преостаје нам да се упутимо у поетско-мисаоно искуство Хелена које је прво именовало *φύσις*.

ΜΥTHOS И ОБРИСИ МОГУЋЕ СЕΜΑΝΤΙΚЕ ΡHYSIS-Α

Предањска основа на којој почива хеленски свет према Аристотеловом суду изреченом у Λ књизи *Μεταφизике* је *περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν*.³⁰ Другим речима, Аристотел нам саопштава да је наслеђем „древних“ према коме божанско обухвата цео *φύσις*, изграђена хеленска митологија и обичајност, њихово мисаоно искуство света, које је уткано у песништво. Али како у песништву појам *θεῖον-а* и појам *φύσις-а* још нису сасвим одређени, они и не могу да имају општост која је одлика филозофског мишљења и не треба их схватати у апсолутном смислу. Њихово се значење тек наслућује кроз опевано *збивање* у коме хеленски јунак вођен божанским наумом и сопственим *φύσις-ом* тка обичајност. Песник сведочи и једно и друго, али никада као опште, као целину. Тога је свестан и Аристотел када на истом месту каже да је на предању „древних“, а на корист светине, изграђен Олимп антропоморфних богова, и то зарад одржања обичајности и закона. Наслеђе

³⁰ Aristo. *Meta.* 1074b 1-4: *παράδοται δὲ παρὰ τῶν ἀρχαίων καὶ παμπάλαιων ἐν μύθου σχήματι καταλειμμένα τοῖς ὕστερον ὅτι θεοὶ τέ εἰσιν οὗτοι καὶ περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν*. Преузето са сајта:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.005>

1

(„Drevni i |prastari |ljudi| preneli su u obliku priče docnijim naraštajima predanja da su nebeska tela bogovi i da to božansko obuhvata celokupnu prirodu.“ Aristotel, *Metafizika*, prev. S. Blagojević, str. 433.)

„прастарих“ ипак није тек полазиште ових, већ управља сваким *μῦθος*-ом, и као таквог га Аристотел и износи у Λ књизи. Стога, када кажемо да је за разумевање појма *φύσις*-а као темељног појма хеленске филозофије из ког извиру сви други појмови неопходан увид у хеленску обичајност, пре свега мислимо на нераскидивост, штавише идентитет, између *ἡ φύσις* и *τὸ θεῖον* у својеврсном *Stimmung*-у хеленског човека.

Очаран величином и лепотом живота, епски јунак са дивљењем и чуђењем посматра пројављивање овог органског јединства божанског и *φύσις*-а које се догађа пред његовим очима.³¹ И управо је ова одлика хеленског духа, моменат који повезује *φιλόμυθος*-а и *φιλόσοφος*-а. То нам најимплицитније говори Аристотел на самом почетку *Μεταφυσικῆς* у 982b 17-19: *Сматра се да онај који поставља питања и који се чуди не зна (зато је љубитељ мита филозоф на неки начин, јер мит се састоји од чудесног)...*³² Јасно је да није реч о томе да је *φύσις* једноставно заменио Олимп, појам слику, *λόγος μῦθος*, а како је то приметил Хејдел:

... in the world of Homeric thought every event was regarded as due to the activity of the gods, and that, as the conception of Nature replaced that of the gods as a basis of explanation, *φύσις* was conceived as the source of the manifold activities of the world. The phenomena of life, cosmic and microcosmic, seeming to occur spontaneously and without external cause and direction, naturally engrossed the attention of the philosopher and might well make it appear possible to dispense with a special cause of motion.³³

³¹ Упркос томе што је оно дато у представном смислу и што је готово немогуће успоставити диференцију међу њима (или управо због тога), немогуће је *φύσις* свести на *θεῖον* и обрнуто.

³² Аристотел, *Μεταφυσικῆς*, прев. С. Благојевић, стр. 7

³³ Heidel, W., A., “*Περὶ Φύσεως*. A Study of the Conception of Nature among the Pre-Socratics”, p. 88, p 105. „У свету Хомерове мисли сваки догађај је сматран последицом активности богова, и то, како је концепција Природе замењивала концепцију богова као основ разјашњења, *φύσις* је замишљен као извор многоструких активности света. Животни феномени, козмички и микрокозмички, који се чине спонтани и без спољашњих узрока и

већ да је реч о органској повезаности φύσις-а и божанског, којом је хеленски дух исткао свој однос према „феномену живота“, а који је исказивао поетским говором. Иако Хејдел с правом тврди да хеленско поимање φύσις-а представља основу за објашњење догађања како у микро- тако и у макрокосмосу, а који су сви одреда повезани са животношћу и њеном манифестацијом кроз снагу, покрет, раст и развој, ипак се не можемо сложити са тим да је хеленско промишљање φύσις-а потиснуло, а још мање да је заменило божански свет Олимпа. Поетски израз којим су се служили први филозофи и његово упадљиво одступање од употребног говора показује да *a common picture of the nature of the Universe, of living creatures, and of divinity was shared by a surprising number of Greek philosophical and religious thinkers of the 6th and early 5th centuries B.C.*³⁴ И без обзира да ли ова заједничка одлика митотворног и филозофског начина мишљења долази из опажања сталне промене и кретања у космолошком, физиолошком, метеоролошком и физичком смислу, или свести о властитој повесности и пролазности, у њој се читава потрага за узроком и почелом бивања (φύσις-а).

Али зар у једном изузетно важном смислу став: περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν није парадоксалан? Зар оно што се поима као θεῖον може бити у идентитету са φύσις-ом уколико φύσις јесте кроз постанак, раст, развој и пропадање, кретање и промену? Зар основна одлика θεῖον-а није вечност, непропадљивост, сталност? Зар питање пред нама не лежи у основи запитаности младог Платона; зар не лежи у покушајима дијалектичког разрешења датог парадокса у његовим позним дијалозима; зар питање није већ

усмеравања, природно су закупили пажњу филозофа и чинили су могућим да се одвоје од посебног узрока кретања.“ (прев. аут.)

³⁴ Gutrie, W. K. C., „The Presocratic World-Picture“ in: *The Harvard Theological Review*, 45, 1952, pp. 87-104: „...заједничку слику природе универзума, живих створења и божанског је делио изненађујуће велики број грчких филозофа и религиозних мислилаца 6. и раног 5. века п.н.е.“ (прев. аут.)

порођено у филозофији Парменида, који своју мисао изражава у стиху богатом митолошким сликама?

Али упитаност и појмовно уобличавање парадокса органског јединства *θεῖον*-а и *φύσις*-а и његово превладавање кроз хеленску филозофију само потврђују истинитост Аристотелове тврдње. Другим речима, апоретичност овог јединства је присутна у самој ствари, али је свест о њој потоња. За хеленски начин мишљења парадоксалност је начин по коме све бива, она је истина догађања живота, света, човека.

Из приложеног се наслућује шта би могло да буде значење *φύσις*-а у свом изворном смислу уколико га разумемо кроз његову етимолошку основу *φύ-*. Наиме, полазећи од поимања *φύσις*-а као неодвојивог од поимања *θεῖον*-а, упућени смо на испитивање начина и домета хеленског искуства *божанског*. Како је, међутим, наш примарни интерес расветљавање појма *φύσις*-а, а како хеленска мисао није развила систематску и јединствену теологију, у истраживању треба сагледати три битна момента митског која отварају врата за разумевање *φύσις*-а у филозофском дискурсу. Они се у митологији појављују појединачно попут хридовитих представа и у битном смислу покушај њиховог систематског повезивања би био својеврсно духовно насиље, урушавање смисла ког собом носе. Можемо их одредити, дакле, само с обзиром на њих саме и према ономе што са њих као таквих у даљини сагледавамо.

1. Први моменат *μῦθος*-а је кроз литературу већ обилно показан као *козмо-теогонијски простор* у коме је постанак схваћен на начин временског почетка (*αρχή*) из ког извире филозофско разумевање почела (*αρχή*) и слога (*στοιχεῖον*). Рађање поретка као начина на који јесте и *φύσις* и *θεῖον*, вечно млад у динамици бивања света доводи поимање *φύσις*-а у везу са *γενεσις*-ом. Парадоксално, оно *вечно* у козмо-теогонијским представама постаје, рађа се, извире, *временује у поретку*, али не стари, не пропада, не умире.
2. Друга хрид митског, *логосно-виталистичка*, сагледава *феномен живота и снаге* као при-сутност божанства у

догађању. Дакле, дата је, не више у претходном космо-теогонијском смислу свеукупности и динамике поретка света, већ као *животна снага* у појединачном, која је а) *узрок* промене, обрта, динамике сасвим одређеног догађаја, а којом се парадоксално б) сабира *смисао* догађања уопште. У литератури најчешће обрађивана кроз подручје „психолошког“ (*Geist-Seele*), она је подручје *узрока* и *сагледавања смисла бивања бића* које *φύσις* у филозофском дискурсу везују првенствено за *ψυχή* и *δυμός, φρένες* и *νόος*.³⁵

3. Трећа хрид, *етосно-вредносна*, јесте *свет смртника* који погледом добацује до божанског поретка и који начином на који јесте у свету *може* бити са-учесник у њему. Та могућност је отворена тек изврсношћу чина појединца у догађању, чина којим се смртник обесмрћује и показује племениту *самосвојност* (*ἡθός*), урођену или стечену. Херојски *ἡθός* изграђује хеленску обичајност чиме је постављен као највиша *вредност*. У самосвојности као *битносној одлици бића* открива се *φύσις* првенствено у лирском песништву и код трагичара. Одатле појам *φύσις*-а у филозофском промишљању стоји у спрези са самосвојношћу бића, а изведено са бивством (*οὐσία*).

Тек кроз ове моменте митолошког можемо да наслутимо читаво семантичко богатство *φύσις*-а, диференцијације унутар његовог поимања, нивое онтологизације, редукције које су потом уследиле, и на крају наш појам природе, као само једно, изведено и чини се узгредно значење појма *φύσις*-а.³⁶ И да ствар о којој

³⁵ Видети у: Miljević, A. „Одређење животне снаге у Homеровим еповима”, у: *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 42, 2017., 47-58.

³⁶ Посебна тешкоћа је то што семантика *φύσις*-а која се ослања на хеленско поимање божанског није у литератури посматрана из саме ствари, већ изведено зарад бољег разумевања *θεῖον*-а. Сам *φύσις* је најчешће читан кроз значење *αεχτή*-а као твари како то чини Барнет и они који заузимају њему сличну позицију, а треба нагласити да Гатри и Јегер чине изузетке. Видети у: Guthrie, W. K. C. „The Presocratic World-Picture”, и у: Jeger, *Teologija*

говоримо не би остала тек слутња, наредни редови ће бити посвећени првој употреби речи *φύσις*. Јер треба сагледати *φύσις* као *бити* које је увек већ у бивању, као биће које *јесте* у догађању. Другим речима, нећемо код Хомера пронаћи хероја мимо херојског чина у догађају, догађај мимо божанског дејства, снагу мимо покрета. Ничеански речено нема субјекта *иза*, који стоји мимо самог чина.³⁷ Тако песници готово никад не говоре о *φύσις*-у у општем, апстрактном, апсолутном смислу мимо његове уприсутности у бивању бића, па и када је реч о уприсутним својствима рода бића. На крају песници не говоре ни о *θεῖον*-у као таквом.³⁸ Треба, дакле, основу *φύ-* сагледати мимо навикнутости мишљења на дистинкцију бивања и бивствовања. Јер основа *φύ-* још сабира оно што ми називамо или бивање или бивствовање.³⁹ Она је у целини наш глагол *јесте*.

НОМ. ОД. X 302-306: *PHYSIS* У ДОГАЂАЈУ

Прву забележену употребу речи *φύσις* треба посматрати у ширем контексту догађаја у којој се она појављује, јер из њега израња смисао који и сама реч носи.

Лепокоса богиња Кирка, божанску певајући песму, намами Одисејеве сапутнике у своје дворе, те их напитком од „погубних“

ranih grčkih filozofa, Službeni glasnik, Beograd, 2007. Хејдел је учинио први озбиљан искорак ка разумевању *φύσις*-а у опозиту спрам *θεῖον*-а, али у спрези са митским начином мишљења, чини се, међутим, да истраживачи који су следили његове резултате нису у потпуности то препознали. Видети у: Heidel, W., A., „*Περὶ Φύσεως. A Study of the Conception of Nature among the Pre-Socratics*”.

³⁷ Tatalović, N., „Niče i problem ‘metafizike’”, u *Velikani filozofskih nauka*, knj. 4, Univerzitetska biblioteka Svetozar Marković, Beograd, 2018/19, str. 113-123, str. 117.

³⁸ Изузетак је Еурипид и стихови из његове изгубљене Оде, које Барнет истиче како би одбранио свој став да *φύσις* носи семантику бића. Видети: Eur. *Dramatic Fr.* 910.

³⁹ Тако Кирк тврди да у раној употреби *φύσις*-а није било присутна дата дистинкција. Видети у: Kirk, *Heraclitus: The Cosmic Fragments*, p. 228.

трава претвори у крмке. На путу ка богињи, Одисеја сусретне скоротеча, златошапник, пратилац душа у подземни свет, Хермија. Бог Хермија, сличан „младићу најлепше доби“, обраћа се хероју епа Одисеју. Зашто? Да би га ослободио од зла. Хермија одговара упркос томе што питање није изговорено. Заправо, Одисеј не говори, говори једино Хермија. „Погубне“ траве су одређене као зло. Можда, јер њихово дејство нарушава одлике људскости. Наиме, по испијању напитка Одисејеви другови су прво заборавили „очинску земљу“, потом су изгубили људско обличје. Хермија, у сврху ослобађања Одисеја од зла, пружа добру траву и подучава Одисеја исправном опхођењу према богињи. Песник изнова говори о трави, али не више кроз бога Хермију, већ кроз Одисеја:

Hom. *Od.* X 302-306

<p>ὡς ἄρα φωνήσας πόρε φάρμακον ἀργεῖφόντης ἐκ γαίης ἐρύσας, καὶ μοι φύσιν αὐτοῦ ἔδειξε. ῥίζην μὲν μέλαν ἔσχε, γάλακτι δὲ εἴκελον ἄνδρος: μῶλυ δὲ μιν καλέουσι θεοί: χαλεπὸν δὲ τ' ὀρύσσειν ἄνδράσι γε θνητοῖσι, θεοὶ δὲ τε πάντα δύνανται.⁴⁰</p>	<p>Tako skoroteča reče i onu dade mi travu Izvadiv je iz zemlje i narav mi pokaza njenu, Korijen bješe joj crn, cvijetom nalik na mlijeko. Bozi zovu je <i>moly</i>, a smrtnim ljudima nju je Teško iskopati gdje, ali bozima sve je moguće.⁴¹</p>
--	--

Потом се Хермија вратио на Олимп, а Одисеј упутио у дворе богиње Кирке, крај које је, заштићен од њених враџбина *φύσις*-ом биљке, провео годину дана. Богиња је на молбу Одисеја вратила Одисејевим друговима људско обличје, сада снажније и лепше, и они су га одмах препознали.

⁴⁰ Homer, *Odyssey* X 302-306.

Преузето са сајта: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0135>

⁴¹ Homer, *Ilijada i Odiseja*, prev. T. Maretić, Matica hrvatska, Zagreb, 1961, str. 720.

Следе разине на којима се показују одређења изворног значења *φύσις*-а у Хомеровом *μῦθος*-у :

1. Козмо-теогонијска хрид
 - 1.1. *Φύσις* је увек *φύσις* нечега, неког бића. Пред Одисеја се појављује *φύσις* биљке, који је за њега претходно био у потпуности непознат. И не само да је *φύσις* непознат, већ је и сама биљка тиме од смртника скривена (Hom. *Od.* X 302). Парадоксално, *φύσις* биљке скрива земља (Hom. *Od.* X 303, 306), при чему биљка сама израња из ње, као из онога одакле је њено ницање и њено израстање. Земља је, као скривено присуство *φύσις*-а, *скривено присуство ницања*.
 - 1.2. Али, уколико Хермија подучава⁴² Одисеја *ницању* биљке, то није тек спољашња промена на биљци, већ пре начело ницања, оно чиме биљка *јесте* у ницању. Речју, *φύσις* означава: *уприсутно начело ницања, израстања, раста и узростања*;
 - 1.3. При предочавању *φύσις*-а искрсава спољашњи изглед биљке, наиме боја њеног корена и цвета. У појави биљке присуствује њен *φύσις*, а не у *φύσις*-у појава.⁴³ Само тако реч *φύσις* може означавати *појаву*;

⁴² Како *ἔδειξε* аорист глагола *δείκνυμι* стоји уз *φύσις* јасно је да понуђени превод 303. стиха није могуће прихватити мимо контекста. Наиме, *δείκνυμι* значи *изнети на видело, показати*, али такође и *подучити (некога нечему)*, при чему је извесно да је Хермија подучио Одисеја о својствениости биљке непознате смртницима, која се огледа у дејству које има над чаролијама.

⁴³ Лавцој сугерише значење речи *φύσις*-а код Хомера као квалитативног карактера или дотераности (*make-up*), што је блиско спољашњем изгледу. Међутим, како видимо, није реч о потпуном подударњу значења, јер ипак је код Хомера *φύσις* много шире од онога што нуди реч *настанак или телесни раст*, а његово *the dominant and central sense, apparently even so early as Homer, and certainly in fifth century writers, involves the idea of 'qualitative character,' 'make-up,' 'essential nature'*.⁴³ Lovejoy, O., „The Meaning of *Φύσις* in the Greek Physiologers“, p. 376.

2. Логосно-виталистичка хрид

- 2.1. *Φύσις* се смртнику појављује у близини божанског. Заправо, смртнику се отвара тек након интервенције неког од богова, у овом случају Хермије. За смртника *φύσις* није, не постоји, мимо његовог односа са божанском природом. Зашто? Јер се слично сличним спознаје, и како у козмо-теогонијском смислу, тако и у онтичком, *φύσις* и *θεῖον* су једно бивство. Смртнику је немогуће да га позна својом смртношћу (Hom. *Od.* X, 305, 306);
- 2.2. Боговима *φύσις* није откривен, већ је за божанско и божанским увек већ присутан. Како? Непосредно, зато *ο φύσις*-у биљке у епу и не проговара Хермија, већ је на-зива и пружа је смртнику. *Ο φύσις*-у говори смртник, *за богове је на-зив λόγος* (сабиралиште, говор) самог *φύσις*-а. Одатле треба разумети и обредну функцију речи у култовима, у митском. У њима је назив такође при-суство божанског, не само и тек реч, не било која реч. На-зив је при-зив и при-суство;⁴⁴
- 2.3. Божанско именовање⁴⁵ биљке, *λόγος φύσις*-а траве, јесте *μῶλυ* (Hom. *Od.* X 305). Називом је Хермија саопштио дејство, *делотворност* биљке Одисеју, јер *μῶλυ* највероватније према етимолошком корену значи *оно што поништава магијске моћи*⁴⁶. *Λόγος φύσις*-а је истоветан са дејством. *Φύσις* биљке је њена *снага која је узрок обрта у догађању*, како то говори само име биљке.

⁴⁴ По-казивање (које је овде једнако са подучавањем) је начин откривања *присутства* смртнику. Зато у стиховима стоји, са једне стране божанско именовање (*μῶλυ δέ μιν καλέουσι θεοί*), с друге стране, немогућност да смртник ископа, открије, спозна *φύσις* мимо божанског (*χαλεπὸν δέ τ' ὀρέσσειν ἀνδράσι γε θνητοῖσι*).

⁴⁵ О нивоима изричаја, о разлици између божанског и људског именовања, видети у: Miljević, A., Kaluđerović, Ž., „Filozofska osnova Parmenidova stiha“, u: *Filozofska istraživanja*, 147, 2017, str. 597-613.

⁴⁶ Homer, *Ilijada i Odiseja*, prev. T. Maretić, str. 720.

3. Етосно-вредносна хрид

3.1. Да бисмо докучили нијансирање значења *φύσις*-а које следи, морамо се вратити три корака уназад, наиме на тачку 2.1. којом се намеће питање: ако смртник не спознаје *φύσις* својом смртношћу, већ *θεῖον*-ом, ко је онај коме се предочава *φύσις*? *Φύσις* се открива Одисеју, са-учеснику у божанском догађању, који сваким својим чином потврђује херојску изврсноћ. Његова самосвојност није статична, није издвојена из догађаја. Она се изграђује, расте, начином на који Одисеј јесте у догађају. Изврсноћ још означава племенитост и снагу којом смртник са-учествује у божанском. Изведено, изврсношћу се показује Одисејев *φύσις* као једнак са његовим *ἦθος*-ом.⁴⁷

3.2. Одатле дејство *μῶλυ* чува Одисејев племенити *φύσις* од врацбина које могу паралелно да промене његову самосвојност, тј. *ἦθος*: *ἀλλ' οὐδ' ὡς θέλξει σε δυνήσεται· οὐ γὰρ εἴσει φάρμακον ἐσθλόν.* (Hom. *Od.* X 291). То се потврђује и претходним стиховима у којима су Одисејеви другови Киркином чаролијом заборавили *ἦθος*,⁴⁸ и потом изгубили људски облик (Hom. *Od.* X 236: *ἀνέμισγε δὲ σίτω φάρμακα λύγρ', ἴνα πάγχυ λαδοῖατο πατρίδος αἴης.*).

3.3. Зло (*κακῶν*) у стиху 286 (Hom. *Od.* X 286: *ἀλλ' ἄγε δὴ σε κακῶν ἐκλύσομαι ἢδὲ σαώσω.*) сагледано је као оно што нарушава

⁴⁷ Песници су користили у овом смислу именицу *φύσις* исте основе као и реч *φύσις*. Она је код Пиндара, Софокла, Есхила и самог Хомера много фреквентнија од речи *φύσις*. Према Бирдслију, на небројано много места каже се једноставно *φύσις* када се истиче врлинска изврсноћ јунака, што није случај са *φύσις*-ом. (Beardslee, J. W., *The Use of φύσις in fifth-century Greek Literature*, p. 7.) Са Бирдслијем се слаже Мајрес, али он при том инсистира на процесуалном значењу речи, тј. да две одлике, физичке карактеристике биљке које су наведене, означавају два начина њеног појављивања, у лето и зиму, а *φύσις* биљке означава целину процеса раста и развоја. Видети у: Myles, J., *The Political Ideas of Greeks*, The Abingdon Press, New York, 1927, pp. 255-257. Синонимна употреба ове две речи је такође честа, а временом је *φύσις* преузео значења која је носила именица *φύσις*.

⁴⁸ Сасвим извесно је перифраза *ἦθος*-а садржана у *πατρίδος αἴης*.

изврсноћ појединца из које извире највиша вредност; ἐσθλός, добро, је отворено кроз φύσις биљке у следећем стиху (Hom. Od. X 287-8: τῆ, τὸδε φάρμακον ἐσθλὸν ἔχων ἐς δώματα Κίρκης ἔρχετο, ὃ κέν τοι κρατὸς ἀλλάλκῃσιν κακὸν ἦμαρ.) као оно што чува и φύσις и ἦθος епског јунака. Одатле следи да је φύσις чувар вредности.⁴⁹

На концу догађаја, Одисејевим друговима богиња Кирка враћа сећање и људско обличје, заслугом самог Одисеја и његовог врлинског држања. Епски јунак обнавља заједницу (ἔθνος) својом изврсношћу и потврђује поредак бивања у коме су и θεῖον и φύσις једно бивство.

ЛИТЕРАТУРА

- Aristotel, *Metafizika*, prev. Ladan, T., Globus, Zagreb, 1988.
 Aristotel, *Metafizika*, prev. Blagojević, S., Paideia, Beograd, 2010.
 Aristotle, *Metaphysics*. Преузето са сајта: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0051>
 Aristotle, *Protreptikos*. Преузето са сајта: <http://www.protrepticus.info/>
 Barnet, Dž., *Rana grčka filozofija*, prev. B. Gligorić, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004.
 Beardslee, J. W., *The Use of φύσις in fifth-century Greek Literature*, The University of Chicago Press, Chicago, 1918.
 Frisk, H., *Griechische ethymologische Wörterbuch*, Band II, Heidelberg, 1970.
 Gorski, O., Majnarić, N., *Grčko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
 Graham, D. W., „Does Nature Love to Hide? Heraclitus B123 DK“, in: *Classical Philology*, 98, 2003., pp. 175-179.
 Guthrie, W. K. C., „The Presocratic World-Picture“ in: *The Harvard Theological Review*, Vol. 45, 1952, pp. 87- 104.

⁴⁹ У том смислу Калуђеровић с правом истиче да је хеленско поимање φύσις-а основа за изградњу не само појма правде, већ и целокупне етике хеленског човека: *U tom preuzimanju pojam physis će postati relevantan i merodavan za adekvatno razumevanje onoga što Aristotel prikladno zove "ljudske stvari". Jednom izražena ova ideja postala je zajednička svojina klasičnog misaonog diskursa*. Калуђеровић, Ж., *Helensko poimanje pravde*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/Novi Sad, 2010, str. 45.

- Hardy, E., *Der Begriff der Physis in der Griechischen Philosophie*, Erster Teil, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1884.
- Heidegger, M., *Einführung in die Metaphysik*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1983.
- Heidel, W. A., “*Περὶ Φύσεως*. A Study of the Conception of Nature among the Pre-Socratics” in *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, Vol. 45, 1910.
- Holwerda, D., *Commentatio de vocis quae est ΦΥΣΙΣ VI atque usu praesertim in graecitate Aristotele anteriore*, Groningen, 1955.
- Homer, *Ilijada i Odiseja*, prev. T. Maretić, Matica hrvatska, Zagreb, 1961.
- Homer, *Odyssey*, преузето са сајта: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0135>
- Jeger, V., *Teologija ranih grčkih filozofa*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
- Kaluđerović, Ž., *Helensko poimanje pravde*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/Novi Sad, 2010.
- Kirk, *Heraclitus. The Cosmic Fragments*, Cambridge University Press, London/New York, 1954.
- Liddell, H. G., Scott, R., *An Intermediate Greek-English Lexicon*. Преузето са сајта:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0058%3Aentry%3Dfu%2Fsis>
- Lovejoy, O., „The Meaning of Φυσις in the Greek Physiologists“, in: *The Philosophical Review*, Vol. 18, 1909, pp. 369-383.
- Miljević, A., „Određenje životne snage u Homerovim epovima“, u: *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 42, 2017., 47-58.
- Miljević, A., „Physis u filozofiji Milećana“, u *Arhe*, 30, 2018, str. 213-229.
- Miljević, A., Kaluđerović, Ž., „Filozofska osnova Parmenidova stiha“, u: *Filozofska istraživanja*, 147, 2017, str. 597-613.
- Myres, J., *The Political Ideas of Greeks*, The Abingdon Press, New York, 1927.
- Patzer, H., *Physis: Grundlegung zu einer Geschichte des Wortes*, Steiner, Wiesbaden, 1993.
- Steinthal, H., *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern, mit besonderer Rücksicht auf die Logik*, Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1883.
- Tatalović, N., „Niće i problem ‘metafizike’“, u *Velikani filozofskih nauka*, knj. 4, Univerzitetska biblioteka Svetozar Marković, Beograd, 2018/19, str. 113-123.

Фемић-Касапис, Ј., *Порекло термина φύσις, οὐσία ὑπόστασις и њихов семантички развој од најранијих помена до црквених отаца*, ПБФ, Београд, 2010.

ANA MILJEVIĆ

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

DETERMINATIONS OF THE ORIGINAL MEANING OF *PHYSIS* AS A PROBLEM OF ONTOLOGY

Abstract: The question of the original meaning of *φύσις* is asked for the sake of our own ontological positioning, for the sake of the modernity in which and with which we significantly are. This paper therefore examines the semantics of the root *φύσις*, the Hellenic basis *φυ-*, and hence the possible connection with *εἶναι*. If the meanings of *φύσις*, with respect to the etymological basis of the word, lie between growth and being, then the question of the layering of meaning in its poetry usage arises. The paper examines the given ambiguity through the relationship of *θεῖον* and *φύσις*. There are three moments of this relationship that are present in mythical thinking: cosmo-theogonic, logos-vitality and ethos-value. The thesis is that from these rocks the mythical *φύσις* can be seen in its original meaning as an event by which the being is. This thesis is examined on the example of the meaning of *φύσις* in Homer's *Odyssey*.

Keywords: physis, ontology, mythology, semantics, Homer

Primljeno: 31.8.2021.

Prihvaćeno: 2.11.2021.

